

Narratives of Divorce Among Men and Women in Arak: A Grounded Theory

Pegah Parsazadeh¹, Omid Aliahmadi^{2*}, Ali Roshanaei

1. Department of Sociology, Ashtian Branch, Islamic Azad University, Ashtian, Iran. Pegah.parsazadeh@iau.ac.ir

2. Department of Sociology, Ashtian Branch, Islamic Azad University, Ashtian, Iran. (Corresponding Author). Email: omidaliahmadi@iau.ac.ir

3. Department of Sociology, Ashtian Branch, Islamic Azad University, Ashtian, Iran. ali_roshanaei@iau.ac.ir

Original Article

Abstract

Background and Objective: Divorce, as one of the prominent social challenges in contemporary Iran, leaves multifaceted consequences on mental health, interpersonal relationships, and family structure.

Methods and Data: The present study was conducted using a qualitative approach and the grounded theory method. Participants included 30 divorced men and women residing in the city of Arak, who were selected based on criteria of diversity in age, education, duration of marital cohabitation, and cause of divorce. Data were collected through in-depth semi-structured interviews and continued until theoretical saturation was reached.

Findings: The core category extracted was "lack of love and emotional coldness," identified as the main driving force behind relationship deterioration. Causal conditions included family conflicts, mutual distrust, and extramarital affairs; contextual conditions included economic–livelihood pressures, excessive materialism, and the tension between traditional and modern values; and intervening conditions included sexual problems, hasty marriages, and lack of communication skills. The dominant strategy adopted by participants in facing these conditions was a conflict-oriented pattern. The reported consequences were divided into two categories: positive and negative.

Discussion and Conclusion: The paradigmatic model derived from this research depicts divorce in Arak not as an instantaneous event but as a gradual process shaped by the interweaving of individual, interpersonal, and structural factors. The prominence of the category "emotional coldness" in both gender groups reveals the necessity of paying attention to premarital and ongoing marital programs for training emotional and communication skills. Gender differences in prioritizing causes indicate the need for distinct interventions for men and women.

Keywords: Divorce, Family, Gender Differences, Grounded Theory, Arak City

Received: 17/7/2025

Accepted: 3/11/2025

Citation: Parsazadeh, P., Ali Ahmadi, A., & Roshanaei, A. (2025). Analysis and evaluation of divorce narratives among men and women (Case study: Arak City). *Iranian Journal of Social Studies*, 19(3), 112-132. <https://doi.org/10.22034/jss.2026.2065646.1909>

Extended Abstract

Introduction

Divorce in contemporary Iran poses serious challenges to mental health, relationships, and family stability, yet few qualitative studies have explored both genders lived experiences, especially in Arak—an industrial city where traditional and modern values intersect. This grounded theory study (Strauss & Corbin) involved 30 divorced participants (15 men, 15 women) selected purposively. Data from in-depth interviews (averaging 90 minutes) were analyzed through open, axial, and selective coding, with member checking and triangulation ensuring trustworthiness. The core category, "lack of love and emotional coldness," drove marital breakdown. Causal conditions included family conflicts, distrust, and infidelity; contextual factors involved economic pressures, materialism, and tradition-modernity tensions; intervening conditions comprised sexual issues, rushed marriages, and poor communication. Participants adopted conflict-oriented strategies, yielding positive outcomes (liberation, growth, independence) and negative ones (isolation, depression, stigma). Gender analysis revealed men emphasized economic and moral concerns, while women focused on emotional-structural factors. The paradigmatic model frames divorce as a gradual, multi-dimensional process, supporting gender-sensitive preventive policies and post-divorce services, though further comparative research is needed.

Methods and Data

This qualitative grounded theory study investigated divorce among 30 individuals (15 men, 15 women) in Arak, aged 27–52, with marriage durations of 3–25 years and divorce durations of 3–36 months. Purposive snowball sampling was used until theoretical saturation. Data were collected through empathetic, face-to-face semi-structured interviews lasting 45–90 minutes, with attention to emotional states and body language. Ethical principles included written informed consent, voluntary participation, withdrawal rights, and confidentiality through codes and pseudonyms. Data analysis employed open, axial, and selective coding procedures.

Findings

This qualitative grounded theory study (Strauss & Corbin) explored divorce narratives among 30 individuals (15 men, 15 women) in Arak, Iran, selected through purposive snowball sampling. Participants aged 27–52 years, with marriage durations of 3–25 years and divorce durations of 3–36 months. Data were collected through in-depth semi-structured interviews lasting 45–90 minutes until theoretical saturation. The researcher attended to emotional states, body language, and contextual nuances. Ethical measures included informed consent, voluntary participation, withdrawal rights, and confidentiality via codes and pseudonyms. Analysis employed open, axial, and selective coding.

The core category "lack of love and emotional coldness" emerged as the central phenomenon. Causal conditions included paternal family conflicts and distrust/suspicion—women reported mother-in-law interference and humiliation, while men faced loyalty conflicts. Distrust manifested

as chronic accusations and monitoring. Contextual conditions centered on tradition-modernity transitions, with women facing restrictions on education and employment, and men experiencing pressure regarding wives' employment. Intervening conditions included sexual issues weaponized in conflicts and economic problems that transformed individuals into aggressive people. Participants adopted conflict-oriented strategies (aggressive exchanges, property destruction) and isolation/silence, which worsened distrust. Negative consequences included severe social stigma—women faced "bad woman" labels and housing discrimination, while men experienced judgment for inability to maintain marriages. Profound loneliness and helplessness followed, with participants describing loss of identity and custody. Emotional coldness was illustrated through narratives of living as strangers, where indifference surpassed fighting. Gender analysis revealed women emphasized emotional-structural factors (lack of support, gender inequality, societal pressures), while men focused on economic and moral concerns. These findings underscore the need for gender-sensitive preventive policies and post-divorce support services addressing both emotional and structural dimensions.

Table 2. Summary of Comparative Analysis of Narratives

Component/Category	Men Narratives	Women Narratives
Main Causes of Divorce	Women's materialism and extravagance; neglect of the spouse; women's unconventional relationships	Interference from the husband's family (especially the mother-in-law); men's distrust and suspicion; verbal/physical violence
Contextual Conditions	Cultural differences; promiscuity of the daughter's family	Economic pressures; gender stereotypes; imposed restrictions
Dominant Strategies	Women's sulking and threats of divorce; making promises	Fruitless negotiation; endurance and silence (initially); sulking
Positive Consequences	Reduced economic pressure; new opportunity for remarriage	Liberation from restrictions and violence; independence and personal growth
Negative Consequences	Regret; less social isolation; negative societal perceptions	Depression and psychological harm; worries about children; more severe social stigma

Conclusion and Discussion

This study reveals that divorce in Arak is a gradual process shaped by individual, interpersonal, and social factors, not merely a legal event. The paradigmatic model identifies "lack of love" as the core category, influenced by causal conditions (family conflicts, infidelity, communication problems), contextual conditions (tradition-modernity conflict, gender stereotypes), and intervening conditions (emotional insecurity, violence, sexual issues). Participants adopted conflict-oriented strategies, resignation, and unsuccessful repair attempts, accelerating the process. Consequences were gender-differentiated: women faced stigma and depression; men faced financial difficulties and isolation. Positive outcomes included post-divorce growth and identity formation, consistent with Hachealter et al. (2023). Gender differences confirm prior research (Amato & Proietti, 2020; Garcia et al., 2022), with men emphasizing economic/moral factors and women focusing on emotional/structural issues. Giddens' notion of declining economic necessity enabled women to leave unsatisfying relationships. The study offers a comprehensive model for Arak's context, recommending pre-marital education on communication and gender roles, stigma reduction, and enhanced support services for post-divorce growth.

Ethical Considerations

Ethical consideration included informed consent, voluntary participation, anonymity, secure data storage, empathy, distress minimization, and counseling referrals.

Acknowledgments

This paper derived from a Master's thesis in Sociology at Islamic Azad University, Ashtian Branch. The authors thank participants, reviewers, and the university research council for their support.

Conflicts of Interest

The authors declare no conflict of interest. This independent research had no financial or personal influences affecting the findings.

Author's ORCID

Pegah Parsazade: <https://orcid.org/0009-0004-6519-6849>

Omid Aliahmadi: <https://orcid.org/0000-0003-4528-3182>

Ali Roshanaei: <https://orcid.org/0000-0003-1839-8574>

References

- Chitsaz, M. (2023). The Iranian family and socio-cultural transformations: A generational analysis. *Iranian Journal of Social Studies*, 14(1), 77–101. <https://doi.org/10.61186/jspi.14.1.89> {in Persian}
- Clarke-Stewart, A., & Brentano, C. (2006). *Divorce: Causes and consequences*. Yale University Press.
- Coltrane, S., & Collins, R. (2001). *Sociology of marriage & the family: Gender, love, and property*. Wadsworth/Thomson Learning.
- Coser, L. (2021). *The life and thought of the great sociologists* (M. Salasi, Trans.). Elmi {in Persian}
- Craib, I. (2021). *Modern social theory* (A. Mokhber, Trans.). Agah. {in Persian}

- Dykstra, P. A., & Fokkema, T. (2007). Social and emotional loneliness among divorced and married men and women: Comparing the deficit and cognitive perspectives. *Basic and Applied Social Psychology*, 29(1), 1–12. <https://publ.nidi.nl/output/2007/basp-29-01-dykstra.pdf>
- Giddens, A. (2013). *Consequences of modernity* (M. Salasi, Trans.). Markaz. {in Persian}
- Giddens, A. (2021). *The transformation of intimacy: Love, sexuality and eroticism in modern societies* (H. Chavoshian, Trans.). Parseh. {in Persian}
- Giddens, A., & Sutton, P. (2021). *Sociology* (8th ed.) (H. Chavoshian, Trans.). Elmi. {in Persian}
- Kaplan, A., & Herbst, A. (2015). Stratified patterns of divorce: Earnings, education, and gender. *Demographic Research*, 32, 949–982. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2015.32.34>
- Kazemipour, S. (2009). Measuring youth attitudes toward marriage and recognizing the effects and consequences of this type of marriage with an emphasis on student marriages. *Epistemological Studies in Islamic University*, 13(2), 75–95. <https://www.ensani.ir/file/download/article/20120325160537-1064-70.pdf> {in Persian}
- Leopold, T. (2018). Gender differences in the consequences of divorce: A study of multiple outcomes. *Demography*, 55(3), 769–797. <https://doi.org/10.1007/s13524-018-0667-6>
- Leopold, T., & Kalmijn, M. (2016). Is divorce more painful when couples have children? Evidence from long-term panel data on multiple domains of well-being. *Demography*, 53(6), 1717–1742. <https://doi.org/10.1007/s13524-016-0518-2>
- Masoudinia, Z., Bankipourfard, A., & Gholizadeh, A. (2015). A qualitative study of divorced men and women's experiences of cultural factors underlying divorce. *Journal of Applied Sociology*, 26(1), 39–64. https://jas.ui.ac.ir/article_18387.html {in Persian}
- Nikbakht Nasrabadi, A., Pashaei, S., Farshad, M., & Bastami, A. (2016). The lived experience of women after divorce: A qualitative study. *Journal of Psychiatric Nursing*, 4(3), 66–74. https://ijpn.ir/browse.php?a_id=875&sid=1&slc_lang=fa {in Persian}
- Parker, G., Durante, K. M., Hill, S. E., & Haselton, M. G. (2022). Why women choose divorce: An evolutionary perspective. *Current Opinion in Psychology*, 43, 300–306. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.07.023>
- Parvizi, F. (2018). *Phenomenology of divorce in Darehshahr County* [Master's thesis]. Ilam University. {in Persian}
- Ritzer, G. (2004). Sociological theory in the contemporary era. *Scientific Publications*. {in Persian}
- Saroukhani, B. (2021). An introduction to the sociology of the family. Tehran: Soroush. {in Persian}
- Segalen, M. (2014). Historical sociology of the family (H. Elyasi, Trans.). Markaz. {in Persian}
- Setoudeh, H. (2013). An introduction to social pathology. Donyaye Ketab. {in Persian}
- Shor, E., Roelfs, D. J., Bugyi, P., & Schwartz, J. E. (2012). Meta-analysis of marital dissolution and mortality: Reevaluating the intersection of gender and age. *Social Science & Medicine*, 75(1), 46–59. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.03.010>

تحلیل و ارزیابی روایت‌های طلاق نزد مردان و زنان (مورد مطالعه: شهر اراک)

پگاه پارسازاده^۱، امید علی احمدی*^۲، علی روشنایی^۳

۱. گروه جامعه‌شناسی، واحد آشتیان، دانشگاه آزاد اسلامی، آشتیان، ایران.
۲. * گروه جامعه‌شناسی، واحد آشتیان، دانشگاه آزاد اسلامی، آشتیان، ایران. (نویسنده مسئول) omidaliahmadi@iau.ac.ir
۳. گروه جامعه‌شناسی، واحد آشتیان، دانشگاه آزاد اسلامی، آشتیان، ایران.

مقاله پژوهشی

چکیده

زمینه و هدف: طلاق به عنوان یکی از چالش‌های برجسته اجتماعی در ایران معاصر، پیامدهای چندوجهی بر سلامت روانی، روابط بین فردی و ساختار خانواده برجای می‌گذارد.

روش و داده‌ها: پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و روش نظریه مبنایی انجام گرفت. مشارکت‌کنندگان شامل ۳۰ نفر از مردان و زنان مطلقه ساکن شهر اراک بودند که با معیارهای تنوع در سن، تحصیلات، مدت زندگی مشترک و علت طلاق انتخاب شدند. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته عمیق گردآوری و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت.

یافته‌ها: بر اساس مدل پارادایمی پژوهش، مقوله هسته‌ای «فقدان عشق و سردی عاطفی» نیروی محرک اصلی طلاق در اراک است. شرایط علی شامل تعارضات خانوادگی، بدبینی و روابط فرازناسویی؛ شرایط زمینه‌ای فشارهای اقتصادی، تجمل‌گرایی و کشمکش سنت-مدرنیته؛ و شرایط مداخله‌گر مشکلات جنسی، ازدواج شتاب‌زده و کم‌مهارتی ارتباطی می‌باشند. راهبرد غالب، تعارض-محور است و پیامدها به مثبت (رهایی، استقلال) و منفی (انگ، تنهایی، افسردگی) تقسیم می‌شوند.

بحث و نتیجه‌گیری: مدل پارادایمی حاصل از این پژوهش، طلاق در اراک را نه یک رویداد آنی، بلکه فرایندی تدریجی نشان می‌دهد که در هم‌تنیدگی عوامل فردی، بین فردی و ساختاری شکل می‌گیرد. برجستگی مقوله «سردی عاطفی» در هر دو گروه جنسی، لزوم توجه به برنامه‌های آموزش مهارت‌های عاطفی و ارتباطی پیش از ازدواج و در طول زندگی مشترک را آشکار می‌سازد. تفاوت‌های جنسیتی در اولویت‌بندی علل، حاکی از نیاز به مداخلات متمایز برای مردان و زنان است؛

واژگان کلیدی: طلاق، خانواده، تفاوت‌های جنسیتی، نظریه مبنایی، شهر اراک

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۸/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۴/۲۶

ارجاع: پارسازاده، پ.، علی احمدی، الف. و روشنایی، ع. (۱۴۰۴). تحلیل و ارزیابی روایت‌های طلاق نزد مردان و زنان (مورد مطالعه: شهر اراک). *مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۹ (۳)، ۱۱۲-۱۳۲. <https://doi.org/10.22034/jss.2026.2065646.1909>

مقدمه و بیان مسأله

طلاق بدعتی اجتماعی است و به عنوان ابزاری اجتماعی در مواجهه با شکست در ازدواج به کار گرفته می‌شود. در جوامع امروزی در برخی موارد طلاق را راهی برای بهبود وضعیت فرد، رهایی از شریک بدسرپرست و ایجاد یک رابطه جدید و موفقیت آمیز می‌دانند، اما برای بیشتر افراد با درگیری، تنش، درماندگی، تنهایی و احساس فشار همراه است. دوداک (۲۰۱۳) بیان می‌کند که عواقب طلاق ممکن است تا چندین سال پس از طلاق ادامه یابد و باعث تغییر در رفتار، وضعیت مالی، عادات جنسی و حتی نوع پوشش و آرایش فرد شود. در پژوهش‌های متعددی رابطه طلاق و افزایش آسیب‌های اجتماعی و فردی از جمله کاهش سلامت و بهزیستی روانی (شور و همکاران، ۲۰۱۲)، کاهش نامتناسب در رضایت از زندگی (لئوپولد و کالمین، ۲۰۱۶)، احساس تنهایی و انزوای اجتماعی (دیکسترا و فوکمن، ۲۰۰۷) فحشا، فقر، بزهکاری نوجوانان، آسیب‌های روانی والدین و فرزندان، انحرافات جنسی (بیپ، یوسف، چان و همکاران، ۲۰۱۵) و همچنین در سطح کلی‌تر، کاهش سرمایه و اعتماد اجتماعی، بی‌مسئولیتی اجتماعی، کاهش سطح تعهد اجتماعی، پیدایش هویت‌های سیال، پراکنده و مبهم (کولتر و کالینز، ۲۰۰۱) تأیید شده است. طی چند دهه گذشته، طلاق در سراسر جهان رو به افزایش بوده است.

به نظر گیدنز (۱۴۰۰)، به جز تعداد اندکی از ثروتمندان، امروزه ازدواج ارتباط زیادی با آرزوی حفظ ثروت و دارایی و شأن و مقام خانوادگی و سپردن آن به نسل‌های بعد ندارد. هر قدر زنان به لحاظ اقتصادی مستقل‌تر می‌شوند، ضرورت اقتصادی ازدواج برای آنان کمتر از گذشته می‌شود. این واقعیت که اکنون طلاق نوعی ننگ به حساب نمی‌آید تأحدودی نتیجه‌ای این تحولات است که سبب تشدید آن می‌شود. عامل مهم بعدی، گرایش فزاینده به ارزیابی ازدواج، با استناد به رضایت و خرسندی شخصی از آن است. به نظر نمی‌رسد میزان روبه رشد طلاق نشان‌دهنده ناخرسندی عمیق از نفس ازدواج باشد، بلکه نشانه‌ی عزم راسختر برای تبدیل ازدواج به رابطه‌ای پرثمر و رضایت‌بخش است (گیدنز و ساتن، ۱۴۰۰). گیدنز نگرش‌های معطوف به طلاق را بخشی از آن چیزی می‌شمارد که آنرا بازاندیشی زندگی مدرن می‌نامد. او هم معنای فردی کنش را بررسی می‌کند و هم در تلاش برای بررسی الگوهای عمومی کلان‌تری است که پدیده‌ی طلاق را نه بخش مجزایی از جامعه، بلکه بخش کوچکی از کل جامعه می‌پندارد.

وضعیت طلاق در ایران در دو دهه اخیر با افزایش قابل توجه همراه بوده است. بر اساس آمارهای رسمی سال‌های اخیر، نسبت ازدواج به طلاق در کشور کاهش یافته و در برخی استان‌ها به حدود ۳ به ۱ رسیده است (سازمان ثبت احوال کشور، ۱۴۰۲). این پدیده تنها یک تغییر آماری نیست، بلکه نشان‌دهنده دگرگونی‌های عمیق در ساختار خانواده، ارزش‌های اجتماعی و روابط جنسیتی در جامعه ایران است. عواملی مانند شهرنشینی شتابان، تغییر نقش زنان، مشکلات اقتصادی، افزایش توقعات عاطفی از ازدواج و کاهش تابوهای اجتماعی حول طلاق از جمله دلایل کلان این روند به شمار می‌روند (زارعی و همکاران، ۱۴۰۰).

شهر اراک به عنوان مرکز استان مرکزی، از این تحولات ملی مستثنی نبوده است. اگرچه آمار دقیق و تفکیک‌شده محلی همواره در دسترس نیست، اما شواهد میدانی و گزارش‌های کارشناسان محلی حاکی از رشد نرخ طلاق به ویژه در سال‌های پس از همه‌گیری کووید-۱۹ است (دفتر مطالعات اجتماعی استانداری مرکزی، ۱۴۰۱). این شهر با بافت صنعتی خود از یک سو با چالش‌هایی مانند بیکاری، نااطمینانی اقتصادی و استرس شغلی مواجه است و از سوی دیگر، گسترش آموزش عالی و اشتغال زنان، الگوهای سنتی خانواده را تحت تأثیر قرار داده است. به علاوه، تعارض بین ارزش‌های سنتی و مدرن در منطقه، گاه به صورت اختلاف نسل‌ها یا تعارض نقش‌ها در کانون خانواده ظهور می‌کند و به افزایش تنش و در نهایت طلاق می‌انجامد (موسوی، ۱۴۰۲).

طلاق در ایران و شهر اراک به یک مسئله اجتماعی چندبعدی تبدیل شده که ریشه در تغییرات کلان اجتماعی-اقتصادی و نیز تنش‌های ساختاری در سطح خرد خانواده دارد. بررسی این پدیده نیازمند درکی عمیق از تجربه زیسته افراد و زمینه فرهنگی-اجتماعی خاص هر منطقه است، چرا که آمارهای خشک نمی‌توانند دلایل عاطفی، فرآیندهای ارتباطی و پیامدهای روانی این واقعه را به طور کامل بازگو کنند.

مهم ترین سوالات پژوهش عبارتند از:

- طلاق از نظر مردان و زنان چگونه و با چه مولفه‌ها و ویژگی‌هایی تعریف می‌شود؟
- از نظر زنان و مردان چرا و به چه دلایلی طلاق اتفاق می‌افتد؟
- شرایط علی موثر بر پدیده طلاق کدامند؟
- شرایط زمینه‌ای و مداخله‌ای در فرآیند طلاق چگونه است؟
- طلاق چه پیامدهایی بر زندگی طرفین طلاق دارد؟
- چه تفاوت‌های و شباهت‌هایی در روایت زنان و مردان از پدیده طلاق وجود دارد؟

پیشینه تجربی

طلاق به عنوان یک پدیده پیچیده اجتماعی، صرفاً یک واقعه حقوقی نیست، بلکه فرآیندی است که از خلال روایت‌ها و تجربه‌های زیسته مردان و زنان درک و معنا می‌شود. بررسی این روایت‌ها می‌تواند لایه‌های پنهان زمینه‌ها، دلایل و تبعات طلاق را که در آمارهای رسمی مغفول می‌مانند، آشکار سازد. پژوهش حاضر با هدف تحلیل کیفی این روایت‌ها در شهر اراک، بر ادبیات پژوهشی زیر تکیه دارد که در دو حوزه داخلی و خارجی قابل دسته‌بندی‌اند.

مطالعات داخلی انجام‌شده عمدتاً بر عوامل ساختاری و جمعیت‌شناختی طلاق متمرکز بوده‌اند؛ با این حال، در سال‌های اخیر رویکردهای کیفی و مطالعه روایت‌های شخصی نیز بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. یکی از مطالعات کلیدی در این حوزه، پژوهشی است که توسط شهریاری و نواح (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «تجربه زیسته زنان متقاضی طلاق از فرایندهای وقوع طلاق» انجام شده به این نتایج دست یافتند که زمینه‌های وقوع طلاق در چهار سطح کلان، میانی، خرد و تعاملی قابل طبقه‌بندی است. یافته‌ها نشان داد که عواملی چون روزمره‌شدن عشق و سرکوب امر عاشقانه، رنگ‌باختن سناریوی عشق، تغییر میل در فانتزی و ظهور «دیگری بزرگ»، دوآلیته عشق و فانتزی، و گذار به زنانگی هژمون، نقش تعیین‌کننده‌ای در فرایند طالق دارند. همچنین مشخص شد که طالق یک رخداد ناگهانی نیست، بلکه فرایندی نظام‌مند، چرخشی و تدریجی است که ریشه در تحولات مدرن و بازتعریف فانتزی‌های عاشقانه و جنسی دارد.

در مطالعه‌ای دیگر، ایزانلو و نامنی (۱۴۰۴) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی رابطه الگوهای ارتباطی خانواده مبدأ و طرحواره‌های ناسازگار اولیه با نگرش به طلاق: نقش میانجی سبک‌های دلبستگی» به این نتایج دست یافتند که طرحواره‌های ناسازگار اولیه قوی‌ترین پیش‌بین‌کننده نگرش مثبت به طلاق در میان زنان متقاضی طلاق هستند و اثر مستقیم و معناداری بر تمایل به طلاق دارند. همچنین، الگوهای ارتباطی گفت‌ووشنود و همنوایی با نگرش به طلاق رابطه معناداری نشان دادند. با این حال، سبک‌های

دلبستگی (ایمن، اجتنابی و دوسوگرا) در رابطه بین طرحواره‌های ناسازگار اولیه و الگوهای ارتباطی خانواده با نگرش به طلاق، نقش میانجی معناداری ایفا نکردند. یافته‌ها بر اهمیت تمرکز بر اصلاح طرحواره‌های ناسازگار اولیه و ارتقای الگوهای ارتباطی گفت‌و شنود در برنامه‌های مشاوره پیشگیری از طلاق تأکید دارند.

در بعد منطقه‌ای، مطالعه چیت ساز (۱۴۰۲) با عنوان «برساخت اجتماعی معنای طلاق در میان زنان مطلقه شهر اصفهان: یک مطالعه نظریه زمینه‌ای» نشان داد که زنان طلاق را حاصل فرآیندی طولانی از «بی‌اعتمادی»، «تحقیر شدن» و «ناامیدی از تغییر» می‌دانند. پژوهش رحمانی و اسلامی (۱۴۰۰) با عنوان «واکاوی جامعه‌شناختی پیامدهای طلاق برای مردان: مطالعه موردی شهر مشهد» نیز به این نکته مهم اشاره کرده که مردان پس از طلاق با چالش‌هایی مانند انزوای، انگ اجتماعی و مشکلات مربوط به ملاقات فرزندان روبه‌رو می‌شوند. این تحقیق بخشی از خلأ موجود در ادبیات که عمدتاً بر زنان متمرکز بوده را پوشش داده است.

مطالعه آمانو و پرویتی (۲۰۲۰) با عنوان «چرا مردم طلاق می‌گیرند؟ دلایل طلاق و تفاوت‌های جنسیتی» پژوهشی کمی در فرانسه است که نشان می‌دهد زنان بیشتر به «سوءاستفاده روانی»، «خیانت» و «مشکلات ارتباطی» اشاره می‌کنند؛ در حالی که مردان «عدم توافق اساسی» و «جدایی عاطفی» را برجسته می‌سازند. گارسیا و همکاران (۲۰۲۲) نیز در پژوهشی با عنوان «روایت‌های جنسیت‌یافته از فروپاشی زناشویی: مطالعه‌ای کیفی در اسپانیا» دریافتند زنان روایت‌های مفصل‌تر و تحلیلی‌تری ارائه می‌کنند، در حالی که مردان روایت‌هایی کوتاه، دفاعی و متمرکز بر عوامل بیرونی دارند. همچنین، مطالعه هاپالتر و همکاران (۲۰۲۳) با عنوان «دگرگونی هویت و رشد پس از طلاق: تحلیل روایت داستان‌های طلاق در رسانه‌های اجتماعی» نشان می‌دهد پلتفرم‌های مجازی به فضایی برای بازتعریف هویت و ایجاد روایت‌های جدید از «رشد پس از طلاق» تبدیل شده‌اند.

با وجود غنای مطالعات پیشین، پژوهش حاضر از چند منظر با تحقیقات قبلی تمایز دارد و درصدد پر کردن خلأهای موجود در ادبیات است:

۱. تمرکز بر بافت جغرافیایی-فرهنگی خاص: بیشتر مطالعات داخلی در کلان‌شهرها انجام شده‌اند، در حالی که شهر اراک با بافت صنعتی-سنتی خود می‌تواند روایت‌های متفاوتی تولید کند.

۲. مقایسه روایت‌های زنان و مردان: برخلاف بسیاری از پژوهش‌های کیفی که تنها یک جنس را بررسی کرده‌اند، این پژوهش روایت‌های دو جنس را به صورت تطبیقی تحلیل می‌کند.

۳. تلفیق تحلیل علل و تبعات در روایت‌ها: این مطالعه هم‌زمان به دلایل، زمینه‌ها و پیامدهای طلاق می‌پردازد و تصویری مرحله‌مند از این تجربه ارائه می‌دهد.

در مجموع بسیاری از مطالعات پیشین، چه در سطح داخلی و چه خارجی، از نظر روش‌شناختی از رویکردهایی چون پدیدارشناسی، تحلیل گفتمان، تحلیل روایت یا روش‌های کمی استفاده کرده‌اند و کمتر پژوهشی بر اساس نظریه مبنایی تلاش کرده است فرآیند طلاق را در قالب یک مدل پارادایمی یکپارچه تبیین کند. این مطالعه ضمن استفاده از روایت‌های مردان و زنان، با رویکرد نظریه مبنایی، روایت‌ها را در قالب یک مدل فرایندی و نظری سامان داده است.

ملاحظات نظری

تحقیقات گسترده در حوزه جامعه‌شناسی خانواده و مطالعات جنسیت نشان می‌دهد که روایت‌های مردان و زنان از طلاق به طور نظام‌مندی متفاوت است و این تفاوت‌ها ریشه در جایگاه اجتماعی، نقش‌های جنسیتی انتظاری و دسترسی نابرابر به منابع دارد. ادبیات نظری طلاق نیز تأکید می‌کند که تجربه و تفسیر فروپاشی زندگی زناشویی در چارچوب ساختارهای جنسیتی شکل می‌گیرد و مردان و زنان به دلیل موقعیت‌های متفاوت در نظام خانواده، برداشت‌های متفاوتی از علل و پیامدهای طلاق ارائه می‌دهند. در سطح بین‌المللی، مطالعاتی مانند پژوهش آماتو و پرویتی (۲۰۲۰) نشان داده‌اند که زنان تمایل دارند طلاق را بیشتر با مفاهیمی مانند «سوءاستفاده عاطفی»، «خیانت» و «مشکلات ارتباطی» روایت کنند، در حالی که مردان بیشتر بر «جدایی عاطفی»، «عدم توافق اساسی» و گاه «مسائل مالی» تأکید می‌کنند. این تمایز نشان می‌دهد که زنان غالباً بر سطح خرد تعاملات و سلامت عاطفی رابطه تمرکز دارند، در حالی که مردان بیشتر به جنبه‌های ساختاری و کارکردی ازدواج توجه می‌کنند.

در بافت ایرانی، این تفاوت‌ها در پرتو مؤلفه‌های فرهنگی و ساختاری بومی، ابعاد عمیق‌تری می‌یابد. در مقابل، پژوهش‌هایی مانند شهریاری و همکاران (۱۴۰۱) و چیت ساز (۱۴۰۲) نشان می‌دهد که زنان ایرانی طلاق را بیشتر متأثر از عواملی چون فقدان امنیت عاطفی، دخالت خانواده همسر (به‌ویژه مادرشوهر)، خشونت خانگی و بی‌اعتمادی مزمن می‌دانند. این تفاوت در روایت‌ها تنها بیانگر اختلاف دیدگاه فردی نیست، بلکه بازتاب ساختار قدرت در خانواده، انتظارات جنسیتی نهادینه‌شده و تجربیات زیسته متفاوت مردان و زنان در بستر جامعه ایرانی است.

از منظر نظری، می‌توان این تفاوت‌ها را با اتکا به نظریه نقش‌های جنسیتی و رویکردهای فمینیستی تحلیل کرد. بر اساس نظریه نقش‌های جنسیتی، زنان و مردان در فرآیند اجتماعی‌شدن با انتظارات متفاوتی در زمینه نقش‌های خانوادگی مواجه می‌شوند. زنان به دلیل موقعیت نسبتاً فرودست‌تر در ساختار قدرت خانواده و وابستگی اقتصادی تاریخی، حساسیت بیشتری نسبت به کیفیت عاطفی رابطه، عدالت در تقسیم کار خانگی و امنیت روانی دارند. در مقابل، مردان که نقش «نان‌آور» را محور هویت اجتماعی خود می‌بینند، طلاق را بیشتر به عنوان شکستی در ایفای نقش اقتصادی یا تخلف از هنجارهای اخلاقی زناشویی تعبیر می‌کنند. (ریتزر، ۱۳۸۳: ۴۷۰-۴۹۵). در همین راستا، نظریه «بازاندیشی زندگی شخصی» گیدنز نیز توضیح می‌دهد که چگونه در شرایط مدرنیته متأخر، با افزایش استقلال اقتصادی زنان و تغییر انتظارات از صمیمیت، ازدواج بیش از گذشته بر پایه رضایت عاطفی و برابری رابطه‌ای ارزیابی می‌شود. (ریتزر، ۱۳۸۳: ۷۶۸ و ۷۷۱-۷۷۲). در چنین شرایطی، زنان ممکن است طلاق را به عنوان راهی برای خروج از روابط نابرابر و بازسازی هویت فردی خود در نظر بگیرند.

علاوه بر تفاوت در علل ادراک‌شده طلاق، پیامدهای آن نیز در ادراک مردان و زنان به شکل متفاوتی تجربه و روایت می‌شود. زنان معمولاً پیامدهایی مانند انگ اجتماعی، نگرانی برای آینده فرزندان و آسیب‌های روانی را برجسته می‌کنند، در حالی که مردان بیشتر بر پیامدهای اقتصادی و نیز قضاوت اجتماعی درباره ناکامی در ایفای نقش سرپرست خانواده تأکید دارند.

در مجموع، ادبیات نظری و تجربی موجود نشان می‌دهد که طلاق پدیده‌ای واحد با تجربه‌ها و روایت‌های جنسیتی متفاوت است. این تفاوت‌ها صرفاً ناشی از ویژگی‌های فردی نیست، بلکه در بستر ساختارهای اجتماعی و نهادهای جنسیتی‌شده شکل می‌گیرد. از این رو، تحلیل جامعه‌شناختی طلاق نیازمند توجه همزمان به زمینه‌های ساختاری و تفاوت‌های جنسیتی در تجربه و تفسیر این پدیده است.

پژوهش حاضر با مقایسه تطبیقی روایت‌های مردان و زنان در شهر اراک می‌کوشد این شکاف روایی را در یک بافت جغرافیایی و فرهنگی خاص بررسی کرده و نشان دهد که چگونه تعامل سنت و مدرنیته در یک شهر میانی ایران بر شکل‌گیری و بیان این تفاوت‌های جنسیتی تأثیر می‌گذارد.

روش و داده‌های پژوهش

این پژوهش با رویکرد کیفی و با بهره‌گیری از روش تئوری زمینه‌ای انجام شد. این روش برای واکاوی پدیده پیچیده‌ای مانند طلاق، که در لایه‌های عمیق فردی و اجتماعی ریشه دارد، بسیار مناسب است. جامعه هدف این پژوهش را افراد مطلقه ساکن شهر اراک تشکیل دادند. با توجه به ماهیت حساس موضوع و دشواری دسترسی به نمونه‌ها، از روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع گلوله برفی استفاده شد. در این روش، پس از شناسایی و مصاحبه با اولین مشارکت‌کنندگان، از آن‌ها برای معرفی افراد واجد شرایط دیگر کمک گرفته شد. فرآیند نمونه‌گیری و جمع‌آوری داده‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت؛ به این معنا که مصاحبه با شرکت‌کنندگان جدید تا جایی ادامه پیدا کرد که داده‌های جدید هیچ مضمون یا مفهوم تازه‌ای به یافته‌های پژوهش اضافه نکنند. در نهایت، تعداد ۳۰ نفر (۱۵ مرد و ۱۵ زن) در این مطالعه مشارکت کردند. جدول ۱ ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان را نشان می‌دهد.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان

کد مشارکت‌کننده	جنسیت	سن (سال)	مدت ازدواج (سال)	مدت طلاق (ماه)	تعداد فرزندان
Z-01	زن	۳۴	۹	۱۴	۲
Z-02	زن	۲۸	۴	۲۴	۱
Z-03	زن	۳۰	۶	۱۸	۱
Z-04	زن	۴۵	۲۰	۶	۳
Z-05	زن	۲۹	۵	۳۰	۰
Z-06	زن	۳۶	۱۲	۱۲	۲
Z-07	زن	۴۱	۱۵	۹	۲
Z-08	زن	۳۲	۸	۱۵	۱
Z-09	زن	۲۷	۳	۳۶	۱
Z-10	زن	۳۸	۱۰	۱۰	۲
Z-11	زن	۳۳	۷	۲۰	۱
Z-12	زن	۴۰	۱۸	۷	۳
Z-13	زن	۳۱	۶	۲۲	۰
Z-14	زن	۳۵	۱۱	۱۳	۲
Z-15	زن	۴۲	۱۶	۵	۲
M-01	مرد	۴۰	۱۵	۸	۲
M-02	مرد	۳۵	۱۰	۱۴	۱
M-03	مرد	۵۰	۲۵	۴	۳
M-04	مرد	۲۹	۴	۲۸	۰

۲	۶	۱۸	۴۵	مرد	M-05
۲	۱۱	۱۲	۳۸	مرد	M-06
۱	۲۵	۷	۳۲	مرد	M-07
۲	۹	۱۴	۴۱	مرد	M-08
۱	۲۰	۹	۳۶	مرد	M-09
۲	۷	۱۷	۴۳	مرد	M-10
۱	۳۰	۵	۳۱	مرد	M-11
۳	۵	۲۰	۴۷	مرد	M-12
۱	۱۸	۸	۳۴	مرد	M-13
۲	۱۰	۱۳	۳۹	مرد	M-14
۴	۳	۲۲	۵۲	مرد	M-15

داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته عمیق جمع‌آوری شدند. مصاحبه‌ها با رویکرد همدلانه و به صورت چهره به چهره انجام شدند تا فضایی امن برای بازگویی صریح تجربیات فراهم شود. راهنمای مصاحبه شامل سؤالات کلیدی بود که به مشارکت‌کنندگان اجازه می‌داد روایت خود را به طور کامل و بدون محدودیت بیان کنند. مدت هر مصاحبه بین ۴۵ تا ۹۰ دقیقه متغیر بود.

پژوهشگر با حضور در محیط طبیعی مشارکت‌کنندگان (در صورت امکان و با رضایت آن‌ها) و توجه به حالات عاطفی، زبان بدن و زمینه روایت، به درک غنی‌تری از داده‌ها دست یافت.

رعایت اصول اخلاقی از اولویت‌های این پژوهش بود. به همین منظور رضایت آگاهانه کتبی از تمامی مشارکت‌کنندگان دریافت شد. به آن‌ها اطمینان داده شد که مشارکتشان داوطلبانه است و در هر مرحله می‌توانند از پژوهش خارج شوند. محرمانگی اطلاعات و ناشناس ماندن هویت آن‌ها با استفاده از کد مشارکت‌کننده و اسامی مستعار تضمین گردید. برای تحلیل مصاحبه‌ها از روش تحلیل نظریه مبنایی (داده بنیاد) استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

تحلیل داده‌ها منجر به شناسایی یک مقوله هسته‌ای با عنوان «فقدان علم و سردی عاطفی» و مقولات عمده شامل شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها شد. روابط بین این مقوله‌ها در قالب یک مدل پارادایمی ارائه گردیده است.

در پژوهش روایتی که از چارچوب نظریه داده‌بنیاد (به ویژه مدل سیستماتیک اشتراوس و کوربین) اقتباس می‌شود، این مقوله‌ها به عنوان بخشی از الگوی پارادایمی برای تحلیل عمیق روایت‌ها استفاده می‌شوند. هدف، درک علل، بستر، عوامل تاثیرگذار، راهبردهای افراد و نتایج داستان‌های زندگی است.

شرایط علی

شرایط علی به عواملی اشاره دارد که سبب ایجاد، شکل‌گیری یا آغاز پدیده یا روایت اصلی می‌شوند (کراسول، ۲۰۱۱). در این مطالعه، دو عامل اصلی به عنوان شرایط علی شناسایی شد: «تعارضات ناشی از خانواده پدری» و «بدبینی و شکاکیت». در رابطه با تعارضات ناشی از خانواده پدری، یک مشارکت‌کننده زن (زهرا) می‌گوید:

"مادر شوهرم دیگه کارش از دخالت گذشته، تحقیر می‌کنه. هرچیزی رو به چشم عیب می‌دید." (زن، ۲۸ ساله، ۲ سال سابقه طلاق)

از سوی دیگر، یک مشارکت‌کننده مرد (رضا) می‌گوید:

"بین درگیری خواهرم و همسرم گیر کردم. هر بار که از خانواده‌م دفاع می‌کردم، دیوار بلندتری بین من و همسرم ساخته می‌شد. همسرم می‌گفت: 'رضا، تو همیشه حرفشون رو به حرف من ترجیح می‌دی.' " (مرد، ۳۰ ساله)

یک مشارکت‌کننده زن دیگر (ترانه) نیز اظهار داشت:

«فشار خانواده شوهر برای بچه‌دار شدن فوری، تبدیل به جنگ دائمی شده بود. آنها مرا تنها به عنوان یک ماشین فرزندآوری می‌دیدند.» (زن، ۳۱ ساله)

در رابطه با عامل «بدبینی و شکاکیت»، یک مشارکت‌کننده زن (الهام) بیان کرد:

"هر کاری کردم که اعتماد شوهرم برگردد، بدتر شد. حتی وقتی دیر می‌کردم زنگ می‌زد و می‌گفت: 'الهام، کجا هستی؟ داری دروغ می‌گی.' " (زن، ۲۸ ساله)

همسر وی (امیر) در رابطه با این موضوع گفت:

"نمی‌دونم چرا عدم اعتماد مثل خوره وجودم رو گرفته بود. مدام فکر می‌کردم دارد چیزی را از من قایم می‌کند." (مرد، ۳۲ ساله)

مشارکت‌کننده دیگری (بهرام) چنین توضیح داد:

«شک مثل موربانه بنیان اعتماد را می‌خورد. حتی وقتی مدارک بی‌گناهی‌اش را نشان می‌داد، فکر می‌کردم بهتر جعل کرده است» (مرد، ۳۳ ساله)

شرایط زمینه‌ای

شرایط زمینه‌ای مجموعه‌ای از ویژگی‌های خاص محیطی است که پدیده در آن رخ می‌دهد. شرایط زمینه‌ای مؤثر در این پدیده، «چالش‌های گذار از سنت به مدرنیته» بود. یک مشارکت‌کننده زن (مهسا) در این باره می‌گوید:

"حتی چشم دیدن کلاس زبان رفتن منم نداشتند. می‌گفتند: 'زن خوب، خودش رو برای خونه و شوهرش نگه می‌داره، نه برای رفت و آمد تو جامعه.' " (زن، ۲۷ ساله)

در مقابل، یک مشارکت‌کننده مرد (علی) با اشاره به تعارض نقش‌ها اظهار داشت:

"من و خانوادم نمی‌تونیم بپذیریم که همسرم جایی کار کنه. برادرزنم بهم گفته بود: 'علی، اگر بذاری زنت کار کنه، یعنی از پس مخارجش برنمی‌ای.' " (مرد، ۳۹ ساله)

مشارکت‌کننده زنی (سودا) به تعارض ارزشی اشاره کرده و می‌گوید:

«من تحصیل کرده بودم و دیدگاهم متفاوت، اما همسرم و خانواده‌اش انتظار داشتند مطیع محض باشم. می‌گفتند: 'این همه دانشگاه باعث شد چادر از سرت بیفته.' » (زن، ۴۱ ساله)

شرایط مداخله‌گر

شرایط مداخله‌گر عواملی هستند که به طور فعال در طول فرآیند، بر راهبردهای افراد تأثیر می‌گذارند (فلیک، ۱۹۸۰). یکی از این شرایط، «مسائل و اختلالات جنسی» بود. یک مشارکت‌کننده مرد (محمد) بیان کرد:

"نیاز جنسی گرویی بود در دست همسر برای کشمکش! وقتی بحث می‌کردیم، می‌گفت: 'امشب خبری نیست.' " (مر، ۳۲ ساله)

یک مشارکت‌کننده زن (مریم) نیز با دیدگاهی متفاوت می‌گوید:

"مردها فقط زنها را برای مسایل جنسی می‌خوان و اصلاً به عواطف و احساسات زنشون اهمیت نمی‌دن. همسر فکر می‌کرد با خریدن هدیه، همه چیز حل می‌شه." (زن، ۴۵ ساله)

شرایط مداخله‌گر مهم دیگر، «مشکلات اقتصادی و بیکاری» بود. مشارکت‌کننده مردی (فرهاد) می‌گوید:

«بیکاری و فشار مالی، مرا تبدیل به یک فرد عصبی و پرخاشگر کرده بود. هر صحبتی به سرعت به بحث پول کشیده می‌شد.» (مرد، ۲۹ ساله)

راهبردها

مشارکت‌کنندگان در مواجهه با این شرایط، از راهبردهایی استفاده کردند که عمدتاً به شکل «تعارضات آشکار» بود. یک مشارکت‌کننده زن (نازنین) به یاد آورد:

"یکبار در حین دعوا گفتم: 'بسه، طلاق می‌خام. او هم سریع گفت: 'باشه، فردا می‌ریم'. اون لحظه فهمیدم هیچ چیز از رابطه‌مون باقی نمانده." (زن، ۳۳ ساله)

یک مشارکت‌کننده مرد (رسا) نیز در مورد راهبرد تخریب‌کننده خود می‌گوید:

"می‌دونم که شکستن وسایل کار خوبی نیست ولی وقتی عصبی می‌شدم باید این کار رو می‌کردم. یکبار همه ظرف‌های آشپزخانه رو شکستم. همسر فقط ایستاده بود و گریه می‌کرد." (مرد، ۴۷ ساله)

راهبرد رایج دیگر «انزوا و سکوت» بود. مشارکت‌کننده زنی (گیسو) بیان کرد:

«دیگر حرفی برای گفتن نداشتم. روزها با هم زندگی می‌کردیم اما مثل دو مجسمه ساکت بودیم. سکوت از هر دعوایی مرگبارتر بود.» (زن، ۲۷ ساله)

مشارکت‌کننده مردی (شایان) نیز می‌گوید:

«برای فرار از دعوا، خودم را در کار غرق می‌کردم و دیر به خانه می‌آمدم. این باعث می‌شد بی‌اعتمادی بیشتر شود.» (مرد، ۲۸ ساله)

پیامدها

یکی از مهم‌ترین پیامدهای منفی طلاق برای هر دو جنس، «انگ اجتماعی» بود. زنان پس از طلاق با برچسب «زن بد» و مشکلاتی مانند اجاره خانه مواجه می‌شدند. مردان نیز خود را در معرض قضاوت اطرافیان می‌دیدند که آنان را به دلیل عدم توانایی در «نگهداری زندگی» مقصر می‌دانستند و طلاق را به مثابه یک «داغ ننگ اجتماعی» برای آنان قلمداد می‌کردند. زنان پس از طلاق با برچسب‌های سنگینی مواجه می‌شدند. یک مشارکت‌کننده زن (فاطمه) می‌گوید:

"بعد از طلاق، پدرشوهرم به همه گفته بود من 'زن بدکاری' هستم. حتی برای اجاره خانه هم مشکل داشتم، صاحب‌خانه می‌گفت به افراد مجرد واحد نمی‌دهم." (زن، ۲۸ ساله)

مردان نیز خود را در معرض قضاوت می‌دیدند. یک مشارکت‌کننده مرد (کامران) بیان کرد:

"دوستانم مدام می‌گفتند: 'چرا نتوانستی زندگی‌ات را نگه داری؟ حتماً تقصیر خودته'. طلاق مثل یک داغ ننگ روی پیشونی‌مان شده بود." (مرد، ۴۱ ساله)

پیامد عاطفی سنگین دیگر، «احساس تنهایی و بی‌پناهی» بود. مشارکت‌کننده زنی (نرگس) با غم می‌گوید:

«طلاق فقط تمام شدن یک ازدواج نبود؛ احساس می‌کردم هویت و پناهم را از دست داده‌ام. شب‌ها در آپارتمان خالی‌ام از تنهایی می‌مردم.»

یکی از مشارکت‌کنندگان مرد (سروش) نیز می‌گوید:

«از دست دادن حضانت فرزندانم، غیرقابل تحمل‌ترین درد بود. احساس شکست کامل می‌کردم.»

مقوله هسته‌ای

مقوله هسته‌ای این مطالعه، «فقدان عشق و سردی عاطفی» است که بر اساس تجربه مشارکت‌کنندگان به عنوان هسته مرکزی تجربه طلاق استخراج شده است. یکی از مشارکت‌کنندگان زن (سارا)، این وضعیت را این‌گونه بیان کرد:

«دیگه هیچ حسی نبود. مثل دو تکه چوب بودیم که کنار هم افتاده بودیم... اصلاً برام مهم نبود. خود این بی‌اهمیتی، از هر دعوایی بدتر بود.» (زن، ۳۶ ساله)

این احساس در بیان یک مشارکت‌کننده مرد (حسین) نیز تکرار شد:

«خانه شده بود یه خوابگاه... انگار موتور محبتی که یه زمانی روشن بود، یهو خاموش شده بود و دیگه هیچ‌کس حاضر نبود براش روغن بذاره.» (مرد، ۳۵ سال)

همچنین مشارکت‌کننده دیگری (لیلا) با حسی از یأس می‌گوید:

«عشق تبدیل به یک خاطره دور شده بود؛ انگار دارم با یک غریبه زندگی می‌کنم.» (زن، ۳۲ سال)

مشارکت‌کننده مردی (پویا) نیز تأیید کرد:

«دیگر حتی برای نمایش محبت در جمع هم تلاش نمی‌کردیم. همه چیز تصنعی و اجباری به نظر می‌رسید.» (مرد، ۵۴ ساله)

تحلیل تطبیقی روایت‌های مردان و زنان

تفاوت‌های بارزی در درک و روایت مردان و زنان از علل و پیامدهای طلاق مشاهده می‌شود. جدول ۲ خلاصه تحلیل تطبیقی روایت‌های مردان و زنان را نشان می‌دهد:

جدول ۲. خلاصه تحلیل تطبیقی روایت‌های مردان و زنان

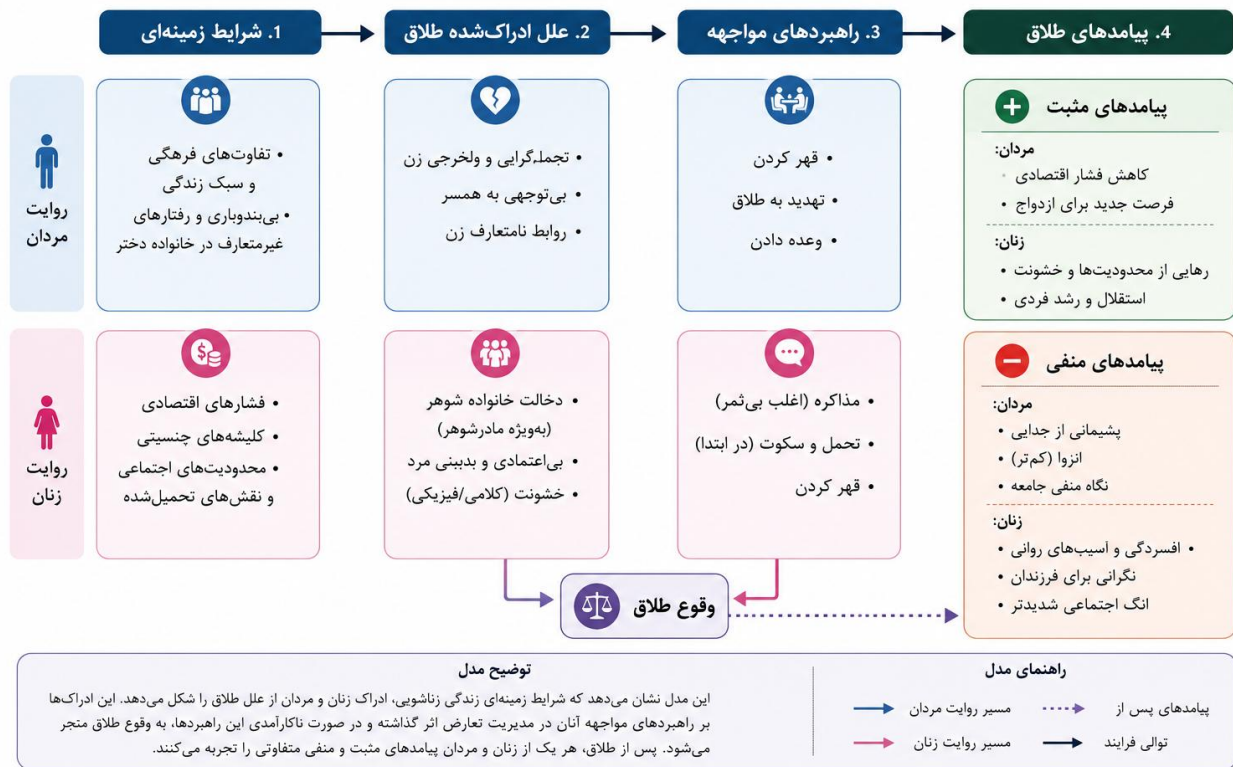
مؤلفه/مقوله	روایت مردان	روایت زنان
علل اصلی طلاق	تجمل‌گرایی و ولخرجی زن؛ بی‌توجهی به همسر؛ روابط نامتعارف زن	دخالت خانواده شوهر (به‌ویژه مادرشوهر)؛ بی‌اعتمادی و بدبینی مرد؛ خشونت (کلامی/فیزیکی)

شرایط زمینه‌ای	تفاوت فرهنگی و بی‌بندوباری خانواده دختر	فشارهای اقتصادی؛ کلیشه‌های جنسیتی و محدودیت‌های تحمیل‌شده
راهبردهای غالب	قهر و تهدید به طلاق از سوی زن؛ وعده دادن	مذاکره بی‌ثمر؛ تحمل و سکوت (در ابتدا)؛ قهر کردن
پیامدهای مثبت	کاهش فشار اقتصادی؛ فرصت جدید برای ازدواج	رهایی از محدودیت‌ها و خشونت؛ استقلال و رشد فردی
پیامدهای منفی	پشیمانی؛ انزوا (کم‌تر)؛ نگاه منفی جامعه	افسردگی و آسیب‌های روانی؛ نگرانی برای فرزندان؛ انگ اجتماعی شدیدتر

مردان به طور کلی طلاق را ناشی از مسائل اقتصادی (تجمل‌گرایی زن) و مسائل اخلاقی/عاطفی (بی‌توجهی یا خیانت) می‌دانستند و پیامدهای آن را بیشتر اقتصادی و اجتماعی (انزوای کمتر) می‌دیدند. زنان عامل اصلی را فقدان امنیت عاطفی، دخالت خانواده شوهر و بی‌اعتمادی و خشونت مردان عنوان می‌کردند و پیامدهای طلاق برای خود را روانی و اجتماعی (انزوای بیشتر به دلیل انگ) ارزیابی می‌کردند. این تفاوت‌ها نشان‌دهنده شکاف معنایی عمیقی است که چگونه نقش‌های جنسیتی و موقعیت اجتماعی متفاوت، تجربه یک پدیده واحد (طلاق) را به دو روایت متمایز تبدیل می‌کند.

مدل پارادایمی پژوهش (نمودار ۱) نشان می‌دهد که چگونه تعامل پیچیده شرایط مختلف، در بستر یک فقدان عشق اولیه یا ثانویه، کنشگران را به سمت اتخاذ راهبردهای تعارض‌آمیز سوق می‌دهد. این راهبردها به نوبه خود شکاف عاطفی را عمیق‌تر کرده و نهایتاً منجر به طلاق با پیامدهای دوگانه (مثبت و منفی) می‌شود. این مدل، طلاق را نه یک واقعه ناگهانی، بلکه فرآیندی پیچیده می‌داند که ریشه در لایه‌های مختلف فردی، بین فردی و اجتماعی دارد.

مدل مفهومی روایت‌های زنان و مردان از طلاق

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که زنان و مردان، اگرچه تجربه مشترکی از فروپاشی زندگی زناشویی دارند، اما روایت آنان از علل، زمینه‌ها، راهبردهای مواجهه و پیامدهای طلاق تفاوت‌های معناداری دارد. این تفاوت‌ها بیانگر آن است که طلاق صرفاً یک رویداد فردی یا خانوادگی نیست، بلکه پدیده‌ای اجتماعی است که ادراک و تفسیر آن تحت تأثیر جایگاه جنسیتی، انتظارات فرهنگی و ساختارهای اجتماعی قرار می‌گیرد. در روایت مردان، بیشترین تأکید بر عوامل فردی و رفتاری همسر، از جمله تجمل‌گرایی، بی‌توجهی به نقش همسری و روابط نامتعارف مشاهده شد. همچنین مردان شرایط زمینه‌ای را بیشتر در تفاوت‌های فرهنگی و ویژگی‌های خانواده همسر جست‌وجو می‌کنند. این الگو نشان می‌دهد که مردان علت شکست زندگی مشترک را عمدتاً در ویژگی‌های بیرونی و رفتار طرف مقابل تبیین می‌کنند. از منظر جامعه‌شناسی، چنین روایتی را می‌توان در چارچوب نظریه اسناد اجتماعی تفسیر کرد؛ به این معنا که افراد برای حفظ هویت و تصویر مثبت از خود، مسئولیت شکست را بیشتر به عوامل بیرونی نسبت می‌دهند.

در مقابل، روایت زنان بیشتر بر عوامل ساختاری و روابط قدرت در خانواده متمرکز است. دخالت خانواده شوهر، به‌ویژه مادرشوهر، بی‌اعتمادی همسر، خشونت کلامی و فیزیکی و محدودیت‌های ناشی از کلیشه‌های جنسیتی، مهم‌ترین عوامل مؤثر بر طلاق از نگاه آنان محسوب می‌شود. این یافته با دیدگاه‌های فمینیستی و نظریه نابرابری جنسیتی همخوانی دارد که معتقدند روابط خانوادگی در بسیاری از جوامع تحت تأثیر توزیع نامتوازن قدرت و انتظارات جنسیتی قرار دارد و زنان بیش از مردان پیامدهای این نابرابری را تجربه می‌کنند.

در زمینه شرایط زمینه‌ای نیز تفاوت قابل توجهی میان دو گروه مشاهده شد. مردان بر تفاوت‌های فرهنگی و سبک زندگی خانواده همسر تأکید داشتند، در حالی که زنان فشارهای اقتصادی، محدودیت‌های اجتماعی و کلیشه‌های جنسیتی را زمینه‌ساز تعارضات زناشویی می‌دانستند. این تفاوت نشان می‌دهد که مردان بیشتر از منظر روابط بین‌فردی و زنان بیشتر از منظر ساختارهای اجتماعی و اقتصادی به مسئله طلاق می‌نگرند. بنابراین، تجربه زیسته زنان و مردان از زندگی مشترک تحت تأثیر موقعیت‌های اجتماعی متفاوت آنان شکل می‌گیرد.

در خصوص راهبردهای مواجهه نیز یافته‌ها بیانگر تفاوت در الگوی کنش دو جنس است. مردان بیشتر از قهر، تهدید به طلاق یا وعده دادن به عنوان شیوه‌های مدیریت تعارض یاد کرده‌اند، در حالی که زنان ابتدا از مذاکره، تحمل و سکوت استفاده کرده و تنها در مراحل بعدی به قهر یا ترک رابطه روی آورده‌اند. این تفاوت را می‌توان ناشی از تفاوت در منابع قدرت، نقش‌های جنسیتی و هزینه‌های اجتماعی طلاق برای زنان و مردان دانست. زنان معمولاً تا زمانی که امکان حفظ خانواده وجود داشته باشد، تلاش بیشتری برای استمرار زندگی مشترک انجام می‌دهند؛ اما در صورت تداوم خشونت یا بی‌اعتمادی، طلاق را به عنوان آخرین راه‌حل می‌پذیرند.

یکی از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش حاضر، تفاوت در پیامدهای ادراک‌شده طلاق است. مردان پیامدهای مثبت طلاق را عمدتاً در کاهش فشارهای اقتصادی و امکان آغاز زندگی جدید می‌بینند، در حالی که زنان بیش از هر چیز از رهایی از خشونت، محدودیت و دستیابی به استقلال فردی سخن گفته‌اند. در مقابل، پیامدهای منفی نیز میان دو گروه متفاوت است؛ زنان بیش از مردان از افسردگی، نگرانی نسبت به آینده فرزندان و انگ اجتماعی سخن گفته‌اند، در حالی که مردان بیشتر به پشیمانی، تنهایی و قضاوت اجتماعی اشاره کرده‌اند. این تفاوت نشان می‌دهد که اگرچه طلاق برای هر دو جنس با هزینه‌های روانی و اجتماعی همراه است، اما شدت و نوع این پیامدها تحت تأثیر جایگاه اجتماعی و انتظارات فرهنگی از زنان و مردان متفاوت است.

مدل مفهومی استخراج‌شده از داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که روایت‌های زنان و مردان از یک فرایند چهارمرحله‌ای تبعیت می‌کند. در این فرایند، شرایط زمینه‌ای ابتدا نوع ادراک افراد از تعارضات زناشویی را شکل می‌دهد؛ این ادراک‌ها به برداشت‌های متفاوت از علل طلاق منجر می‌شوند؛ سپس راهبردهای متفاوتی برای مدیریت تعارض اتخاذ می‌شود و در نهایت، ناکارآمدی این راهبردها به وقوع طلاق و تجربه پیامدهای متفاوت اجتماعی، اقتصادی و روان‌شناختی می‌انجامد. بنابراین، تفاوت اصلی زنان و مردان نه در اصل تجربه طلاق، بلکه در شیوه معنابخشی به آن و نحوه تفسیر علل و پیامدهای آن است.

از منظر کاربردی، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که سیاست‌های پیشگیری از طلاق نباید بر یک الگوی واحد برای همه زوجها استوار باشد. آموزش مهارت‌های ارتباطی، مدیریت تعارض، کاهش مداخلات خانواده‌های گسترده، توانمندسازی اقتصادی خانواده‌ها، اصلاح کلیشه‌های جنسیتی و توسعه خدمات مشاوره‌ای پیش از ازدواج و حین زندگی مشترک، می‌تواند بخشی از عوامل مؤثر بر کاهش تعارضات زناشویی را هدف قرار دهد. همچنین توجه هم‌زمان به تجربه زیسته زنان و مردان در برنامه‌ریزی‌های اجتماعی و خانواده‌محور، می‌تواند به طراحی مداخلات مؤثرتر و واقع‌بینانه‌تر برای کاهش نرخ طلاق و افزایش پایداری خانواده بینجامد.

تحلیل تطبیقی روایت‌های مردان و زنان در چارچوب مدل نشان می‌دهد که اگرچه مقوله هسته‌ای «فقدان عشق» در هر دو گروه مشترک است، اما اولویت‌بندی شرایط علی و زمینه‌ای متفاوت است. زنان، شرایط علی را عمدتاً در دخالت خانواده شوهر، بدبینی مرد و خشونت می‌دانستند؛ مردان، علت را بیشتر در تجمل‌گرایی، بی‌توجهی همسر و روابط فرازناشویی زن جستجو می‌کردند. همچنین زنان راهبردهای اولیه خود را «تحمل و سکوت» و سپس «مذاکره بی‌نتیجه» گزارش کردند، در حالی که مردان به «تهدید به طلاق» و «قهر» اشاره داشتند. این تفاوت‌ها در مدل، نه به عنوان انحراف از الگو، بلکه به عنوان تنوع در تجربه زیسته‌ای که ریشه در موقعیت‌های

جنسیتی متفاوت دارد، قابل تبیین است. به بیان دیگر، مدل پارادایمی یکپارچه، ظرفیت نشان دادن این تفاوت‌ها را در عین حفظ انسجام نظری دارد.

در مجموع، مدل پارادایمی ارائه‌شده در این پژوهش، طلاق در اراک را فرایندی تدریجی نشان می‌دهد که در آن سردی عاطفی، تحت تأثیر شرایط علی (تعارضات، خیانت، بدبینی)، در بستری از تعارضات سنت و مدرنیته و کلیشه‌های جنسیتی (شرایط زمینه‌ای)، و با تشدید عوامل مداخله‌گر (مسائل جنسی، اقتصادی، خشونت)، کنشگران را به سمت راهبردهای تعارض‌آمیز سوق می‌دهد و این راهبردها به نوبه خود بر عمق سردی می‌افزایند تا نهایتاً به پیامدهای دوگانه (منفی و مثبت) منجر شوند. این مدل، برخلاف نگاه خطی یا تک‌عاملی، بر روابط متقابل و بازخوردی میان مؤلفه‌ها تأکید دارد و از این حیث با رویکرد نظریه مبنایی اشتراوس و کوربین همخوانی کامل دارد.

تفاوت‌های جنسیتی آشکار در روایت‌های مردان و زنان از علل طلاق، یافته‌ای است که تأییدکننده پژوهش‌های پیشین همچون مطالعه آماتو و پرویتی (۲۰۲۰) و گارسیا و همکاران (۲۰۲۲) است. مردان با برجسته‌سازی عوامل اقتصادی (تجمل‌گرایی) و اخلاقی (بی‌توجهی یا خیانت)، طلاق را بیشتر ناشی از کنشگری زنان می‌دانستند، در حالی که زنان بر عوامل عاطفی (فقدان امنیت) و ساختاری (دخالت خانواده شوهر و خشونت) تأکید داشتند. این شکاف روایی، نه تنها بازتابی از جایگاه اجتماعی متفاوت دو جنس است، بلکه نشان‌دهنده «بازاندیشی» در زندگی شخصی است که گیدنز (۱۴۰۰) آن را از ویژگی‌های جهان مدرن می‌داند. به نظر می‌رسد زنان، با روایت‌هایی از خشونت و محدودیت، در پی تحقق بخشیدن به «رابطه‌ای پرثمر و رضایت‌بخش» هستند.

علاوه بر این، شرایط زمینه‌ای مؤثر بر طلاق، به‌ویژه «تعارض سنت و مدرنیته» و «کلیشه‌های جنسیتی»، نشان می‌دهد که شهر اراک نیز همانند کلان‌شهرها، درگیر چالش‌های گذار به مدرنیته است. همچنین، نقش کم‌رنگ‌شده «ضرورت اقتصادی ازدواج» که گیدنز به آن اشاره می‌کند، در زمینه مطالعه حاضر نیز مشهود بود؛ به‌طوری که استقلال اقتصادی نسبی زنان، به آنان این جرات را می‌داد که برای رهایی از یک رابطه ناخوشایند، اقدام کنند.

دست‌آورد اصلی این پژوهش، تدوین مدل پارادایمی نظریه مبنایی است که فرآیند طلاق را در شهر اراک، با در نظر گرفتن تفاوت‌های جنسیتی و در بستر شرایط فرهنگی-اجتماعی خاص آن، به شکلی جامع و نظام‌مند تبیین می‌کند. این مدل، در مقایسه با مطالعات پیشین که عمدتاً بر جنبه‌ای خاص از طلاق تمرکز داشتند، تصویری کل‌نگر و فرآیندمحور از طلاق ارائه می‌دهد.

یافته‌های این پژوهش می‌تواند راهنمای ارزشمندی برای مشاوران خانواده، برنامه‌ریزان اجتماعی و سیاست‌گذاران باشد. پیشنهاد می‌شود:

برنامه‌های آموزشی پیش از ازدواج با تأکید بر مهارت‌های ارتباطی، مدیریت تعارض و شناخت واقع‌بینانه از نقش‌های جنسیتی و انتظارات مدرن، تقویت شود.

فرهنگ‌سازی برای کاهش انگ اجتماعی طلاق و پذیرش آن به عنوان یک واقعیت اجتماعی صورت گیرد، می‌تواند در کاهش آسیب‌های این پدیده مؤثر باشد.

ارائه خدمات حمایتی و مشاوره‌ای تخصصی، به‌ویژه برای زنان مطلقه که با چالش‌های بیشتری روبه‌رو هستند، تقویت شود تا فرآیند «رشد پس از طلاق» تسهیل گردد.

دلالت‌های کاربردی و پیشنهادها

بر اساس این مدل، مداخلات مؤثر باید در چند سطح طراحی شوند:

۱. پیش‌گیری سطح اول (پیش از ازدواج): آموزش مهارت‌های ارتباطی، مدیریت تعارض، و آگاهی از تفاوت‌های جنسیتی در انتظارات نقش، می‌تواند از شکل‌گیری شرایط علی جلوگیری کند.
۲. مداخله در زمان بحران (در طول زندگی مشترک): ارائه مشاوره تخصصی برای زوجینی که سردی عاطفی را تجربه می‌کنند، با تمرکز بر بازسازی اعتماد و حل تعارضات خانواده‌های مبدأ.
۳. حمایت پس از طلاق (کاهش پیامدهای منفی): ایجاد شبکه‌های حمایت روانی-اجتماعی برای زنان و مردان مطلقه، به‌ویژه در زمینه کاهش انگ اجتماعی، اشتغال، و حضانت فرزندان، می‌تواند به تعدیل پیامدهای منفی و تسهیل «رشد پس از طلاق» کمک کند.

تشکر و قدردانی

از همه کسانی که در این پژوهش همراهی کردند از مشارکت کنندگان محترم و استاد راهنما و استاد مشاور قدردانی می‌گردد.

منابع

- پرویزی، ف. (۱۳۹۷). پدیدارشناسی طلاق در شهرستان دره شهر (پایان‌نامه کارشناسی/ارشد). دانشگاه ایلام.
- ریترز، ج. (۱۳۸۳). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، تهران: انتشارات علمی.
- ساروخانی، ب. (۱۴۰۰). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده. تهران: سروش.
- ستوده، ه. (۱۳۹۲). مقدمه‌ای بر آسیب‌شناسی اجتماعی. تهران: دنیای کتاب.
- سگالن، م. (۱۳۹۳). جامعه‌شناسی تاریخی خانواده (مترجم: ح. الیاسی). تهران: مرکز.
- شهریاری، م. و نواج، ع. (۱۴۰۱). تجربه زیسته زنان متقاضی طلاق از فرایندهای وقوع طلاق، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۱۵(۱)، ۹۷-۱۲۰. <https://doi.org/10.22035/jicr.2022.2916.3265>
- کوزر، ل. (۱۴۰۰). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی (مترجم: م. ثلاثی)، تهران: علمی.
- کرایب، ی. (۱۴۰۰). نظریه اجتماعی مدرن (مترجم: ع. مخبر). تهران: آگاه.
- گیدنز، آ. (۱۳۹۲). پیامدهای مدرنیته (مترجم: م. ثلاثی). تهران: مرکز.
- گیدنز، آ. (۱۴۰۰). دگرگونی عشق و صمیمیت (مترجم: ح. چاوشیان). تهران: پارسه.
- گیدنز، آ. و ساتن، ف. (۱۴۰۰). جامعه‌شناسی (ویراست هشتم) (مترجم: ح. چاوشیان). تهران: علمی.
- مسعودی‌نیا، ز.، بانکی‌پورفرد، ا.، و قلی‌زاده، آ. (۱۳۹۴). مطالعه کیفی تجارب مردان و زنان طلاق گرفته از عوامل فرهنگی زمینه‌ساز طلاق. فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۶(۱)، ۳۹-۶۴. https://jas.ui.ac.ir/article_18387.html
- نامنی، ا.، ایزانلو، م. (۱۴۰۴). بررسی رابطه الگوهای ارتباطی خانواده مبدأ و طرحواره‌های ناسازگار اولیه با نگرش به طلاق: نقش میانجی سبک‌های دلبستگی. فصلنامه خانواده‌پژوهی، ۲۱(۴)، ۸۰-۱۰۹. <https://doi.org/10.48308/jfr.2025.232590.1614>
- چیت‌ساز، م. (۱۴۰۲). خانواده ایرانی و تحولات فرهنگی-اجتماعی: تحلیل نسلی. مسائل اجتماعی ایران، ۱۳(۱)، ۷۷-۱۰۱. <https://jspi.khu.ac.ir/article-1-3625-fa.pdf>

- Clarke-Stewart, A., & Brentano, C. (2006). *Divorce: Causes and consequences*. Yale University Press.
- Coltrane, S., & Collins, R. (2001). *Sociology of marriage & the family: Gender, love, and property*. New York: Wadsworth/Thomson Learning.
- Dykstra, P. A., & Fokkema, T. (2007). Social and emotional loneliness among divorced and married men and women: Comparing the deficit and cognitive perspectives. *Basic and Applied Social Psychology*, 29(1), 1–12. <https://psycnet.apa.org/buy/PI>
- Kaplan, A., & Herbst, A. (2015). Stratified patterns of divorce: Earnings, education, and gender. *Demographic Research*, 32, 949–982. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2015.32.34>
- Leopold, T. (2018). Gender differences in the consequences of divorce: A study of multiple outcomes. *Demography*, 55(3), 769–797. <https://doi.org/10.1007/s13524-018-0667-6>
- Leopold, T., & Kalmijn, M. (2016). Is divorce more painful when couples have children? Evidence from long-term panel data on multiple domains of well-being. *Demography*, 53(6), 1717–1742. <https://doi.org/10.1007/s13524-016-0518-2>
- Parker, G., Durante, K. M., Hill, S. E., & Haselton, M. G. (2022). Why women choose divorce: An evolutionary perspective. *Current Opinion in Psychology*, 43, 300–306. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.07.020>
- Shor, E., Roelfs, D. J., Bugyi, P., & Schwartz, J. E. (2012). Meta-analysis of marital dissolution and mortality: Reevaluating the intersection of gender and age. *Social Science & Medicine*, 75(1), 46–59. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.03.010>